

Svenska integrationsdiskurser

MATS WICKSTRÖM*

Åbo Akademi

Peter Bauer, *När slutar invandrarna vandra? Integrationsfrågan i statlig, kommunal och skolpolitisk diskurs 1967–2000*, Skrifter med historiska perspektiv nr 31 (Malmö: Malmö universitet 2023). 243 s.

En undersökning av det svenska sättet att problematisera invandrare och integration

Efter andra världskriget förvandlades befolkningens etniska sammansättning i Sverige grundligt. Först huvudsakligen genom de så kallade rekordårens arbetskraftsinvandring från den forna riksdelen Finland och sedan genom flykting- och anhöriginvandring från mer fjärran länder. På 1960-talet började invandrarnas integration (som det idag heter) i det svenska samhället problematiseras i offentligheten, främst genom identitetspolitiskt aktiva invandrare. Integrationen av invandrare seglade upp, eller skapades, som ett nytt samhällsproblem i det svenska välfärdssamhället, och ett nytt politiskt och byråkratiskt fält växte fram för att lösa "problemet". Det är här, i frågan om hur problemet har presenterats, och särskilt hur dess huvudgestalt "invandraren" har konstruerats diskursivt, som Peter Bauer i sin tur funnit forskningsproblemet för sin avhandling i historia.

Bauers doktorsavhandling, framlagd 2023 vid Malmö universitet, är en undersökning av hur den sociala kategorin invandrare konstruerades i statens offentliga utredningar samt i Malmös stads-/kommunfullmäktige och invandrarnämnd mellan åren 1967 och 2000. Bauer har också inkluderat skolpolitiskt material i sin studie. Den sistnämnda ingången i tematiken är förvisso intressant, men förblir svagt integrerad i undersökningen som helhet och kunde kanske hellre ha stått på egna ben i en självständig studie. Bauers mål är att visa på de långa diskursiva linjerna i svensk integrationspolitik och hur föreställningar om invandrare påverkat politiken både på statlig och kommunal nivå. Samspelet och skillnaderna mellan dessa två

* Docent i nordisk historia, fakultetsopponent.

nivåer är en huvudfråga i avhandlingen och här ger Bauer ett nytt bidrag till forskningen om det omisskänneligt månggetniska Sveriges framväxt.

Avhandlingen har ett delvis emancipatoriskt syfte i postkolonial tappning, vilket inte verkar vara särdeles ovanligt inom svensk humanvetenskap, men mitt intryck är att dylika aktivistiska ingångar förekommer mer sällan inom svensk historieforskning. Bauers systematiska analys av materialet uppvisar emellertid inte det ohistoriska och moralistiska anslag som emellanåt framträder i postkolonialt och amerikanskt inspirerad historiskrivning som helt sonika överför (offer)kategorier sprungna ur specifika icke-nordiska kontexter på förhållanden i Norden. Bauer kontextualiserar, om än mest inom och mellan de överlappande och otaliga diskurser han identifierar. Däremot är den teoretiska begreppsapparat Bauer tillämpar huvudsakligen präglad i anglosfären, en fråga jag återkommer till nedan.

Bauer avgränsar i första hand sitt forskningsintresse till att omfatta vad man kanske kan kalla statliga eller officiella diskurser, alltså statens sätt att tala om något. Ibland skymtar dock reella samhällsförhållanden samt politiken, med sina rivaliserande intressen, ideologier och aktörer, fram som en politisk- och socialhistorisk sol som belyser diskursernas konstituering. Dessvärre definierar Bauer inte vad han avser med diskurs, avhandlingens nyckelbegrepp, men då diskurser i olika skepnader och med varierande analytisk tyngd varit en del av historie- och samhällsvetenskapen i Sverige (och Finland) så länge jag minns kan jag för det mesta sluta mig till vad Bauer menar då han hänvisar till den ena eller den andra diskursen.

Diskursanalytiska ansatser har varit populära just i forskningen om invandring och mångfald i Sverige, och diskurser om invandrare och andra "Andra" i 1900-talets Sverige är inte direkt underproblematiserade i forskningen, snarast tvärtom. Bauer sällar sig därmed till ett tämligen mättat forskningsfält. Ett fält där den ena av hans huvudkällor, statens offentliga utredningar (SOU), dessutom har utgjort något av en guldgruva för diskursgrävare och andra med ett intresse för svensk invandrar- och minoritetspolitik. SOU:er är med andra ord ett klassiskt och centralt källmaterial för en forskare som vill studera den svenska integrationspolitikens utveckling. Med sitt teoridrivna fokus på "invandraren" som konstruktion och kategori lyckas Bauer ändå sila fram intressanta, om ej särdeles nydanande, iakttagelser ur SOU-materialet om hur integrationspolitikens problemdiskurser blev mindre klassfokuserade och mer kulturbetonade över tid.

En central teoretisk utgångspunkt för Bauer är nämligen att invandraren inte fanns som social kategori innan invandrarpolitiken skapade den. Detta är en premiss som han, så vitt jag utifrån hans presentation av forskningslitteraturen kan utröna, följdriktigt sluter sig till utifrån de foucauldianskt underbyggda statsvetenskapliga verk han använder sig av. Dessa för Bauer

väsentliga teoribyggen och metodpaket är författade av statsvetare från den i dagens Norden, skulle jag tro, så gott som akademiskt hegemoniska delen av den engelskspråkiga världen. Detta är förvisso inget problem i sig, men av Bauers diskussion av litteraturen i fråga framgår att den utgår från specifika samhällskontexter, i det här fallet Amerika och Australien, som inte (ännu) är allmängiltiga och som dessutom har mer gemensamt med varandra än med det förgångna Sverige. För även om avhandlingens undersökningsperiod är samtidshistorisk är det ett mycket annorlunda Sverige som studeras, särskilt när det gäller klass och etnicitet.

Som den omfattande *välfärdsstatsforskningen* visat finns det väsentliga skillnader mellan välfärdspolitik i en anglo-amerikansk kontext och i Norden, inte minst under den tidsperiod som är under lupp i avhandlingen. Därför hade det varit på sin plats att plocka in eller åtminstone diskutera forskning om politik och sociala kategoriseringar i den svenska eller nordiska välfärdsstaten, särskilt då Bauers undersökningsperiod täcker flera år av folkhemmets storhetstid. Avsaknaden av en dylik diskussion är ännu mer frapperande då det finns ett helt temanummer av *Historisk tidskrift* (1998:4) tillägnat social kategorisering. Det är möjligt att detta temanummer inte hade haft något att bidra med till avhandlingen, men eftersom Bauers behandling av social kategorisering som företeelse hade gagnats av ett mer historievetenskapligt förankrat resonemang kunde temanumrets och eventuell annan forskningslitteratur som berör sociala kategoriseringar i en svensk historisk kontext åtminstone diskuterats. Om inte annat så för att visa att författaren känner till den inhemska litteraturen och inte går över ån efter vatten. När det gäller tidigare studier om avhandlingens ämne uppvisar Bauer emellertid ett grundligare grepp även om vissa bortfall är märkbara.

Kritisk och uppbygglig dialog med tidigare forskning

Som sig bör tar Bauer den tidigare forskningens rön på allvar samtidigt som han kritiskt diskuterar dessa i relation till sina egna resultat. Genom Bauers systematiska och förtjänstfulla tillvägagångssätt i granskningen uppstår härigenom en återkommande och konstruktiv dialog med den tidigare forskningen, inbegripet undertecknads forskning om mångkulturalismens ideologiska genombrott i Sverige. Bauer går bland annat i klinch med en slutsats jag drar i en artikel om hur mångkulturalism, som politisk idé och officiell politik, inte accepterades och infördes på grund av att arbetskraftsinvandrarna var radikalt annorlunda utan för att de, i synnerhet finnarna, uppfattades som tillräckligt lika svenskarna.¹ Mitt argument utgår ifrån en komparativ analys om förutsättningarna och faktorerna som föranledde

1. Mats Wickström, "The difference white ethnics made: The multiculturalist turn of Sweden in comparison to the cases of Canada and Denmark", i Heidi Vad Jønsson, Elizabeth

mångkulturalismens genomslag där jag vidhåller att vithet och kulturell närhet spelade en viktig roll samtidigt som invandrarnas olikhet givetvis lyftes fram, inte minst genom de (vita) etniska aktivister som bland annat menade att invandrarna måste få behålla sin ursprungskultur- och identitet för att må bra i Sverige. Jag utvecklar dessutom min argumentation i senare publikationer som Bauer inte tagit del av, men det oaktat har Bauer onekligen rätt i att mitt argument om likhetens betydelse inte avspeglas i hans material från slutet av 1960-talet till mitten av 1970-talet. Så skall den akademiska slipstenen dras, och konsekvent som Bauer är i sitt ständiga och reflekterande avstämmande med den tidigare forskningen finner han också stöd för vad jag numera kunde kalla för min vithets- och likhetstes. Han noterar nämligen att 1980-talets välkända statliga avståndstagande från mångkulturalismens mål att invandrarna skulle bevara sin ursprungskultur sammanföll med att tidens nya invandrare i allt större utsträckning konstruerades som kulturellt avvikande och anför detta som stöd för mitt gamla argument. Denna iakttagelse kunde jag gärna ha gjort som doktorand för drygt tio år sedan, men det gläder mig att Bauer prövat min tes och funnit både svagheter och styrkor i den.

Bauers huvudresultat handlar också om problematiseringen av invandrarna utifrån deras kultur, en tendens som enligt honom växer sig starkare från och med 1980-talet fram till mitten av 1990-talet då en strävan att upplösa dikotomin svenskar och invandrare gör sig gällande i det statliga utredningsmaterialet. Ett intressant delresultat i analysen är att Bauer, igen med ögat på den tidigare forskningen, noterar att det inte bara var "invandrarkvinnor" som blev föremål för problematisering i fråga om hederskultur under 1990-talet. Enligt Bauer blev även kategorin "invandarmän" problematiserad, inte som utsatta för hederskultur likt kvinnorna utan som bärare av den.

I övrigt är det huvudsakligen i förhållande till de upptäckter Bauer gjort på den lokala nivån som han avlägger bidrag till den tidigare, statligt centretrade, forskningen. I analysen av integrationspolitiken i Malmö blottlägger Bauer en värld bortom de i forskningen väl nöta dikotomierna i SOU:ernas diskurser, även om man i Malmö också andrafierade invandrarna. Här var man dock tidigare ute med att göra en klar åtskillnad mellan den svenska majoriteten och invandrarna utifrån kultur, jämfört med den statliga nivån, vilket är ett intressant resultat i förhållande till den tidigare forskningen. I Malmö opererade man inte heller enbart utifrån en binär uppdelning mellan "vi" (etniska svenskar) och "dom" (invandrare) utan det var vissa invandrargrupper som problematiserades. Man kritiserade också ibland statens

---

Onasch, Saara Pellander & Mats Wickström (red.), *Migrations and welfare states: Policies, discourses and institutions* (Helsingfors 2013) s. 25–58.

reformer. Malmöpolitikerna uppvisade även skepsis mot hemspråksundervisningens påstådda progressivitet och tolkade integration i termer av fördelaktig försvenskning.

Empiri och akribi

Bauer har granskat en stor mängd statlig utredningstext, men med tanke på att skapandet av invandraren som social kategori är en utgångspunkt för avhandlingen är det anmärkningsvärt att tillblivelsen av "invandraren" inte ägnas större uppmärksamhet. För innan begreppet invandrare introducerades var denna typ av person kategoriserad som "utlänning". Invandrarutredningens föregångare hette Utlänningsutredningen, och i Utlänningsutredningens betänkande *Invandringen: Problematik och handläggning* (SOU 1967:18) förekommer såväl "invandrare" som "utlänningar". Utlänning var inte heller en oproblematiserad kategori och det hade varit på sin plats att inkludera SOU 1967:18 i undersökningen för att åtminstone diskutera eventuella diskursiva distinktioner mellan kategorierna "invandrare" och "utlänning".

Malmödelarna av undersökningen är empiriskt rika på ett sätt som delvis bryter med avhandlingens forskningsdesign, men i detta fall är det trots allt en fördel eftersom det är från arkiven i Malmö som vi får en spännande inblick i integrationspolitik underifrån, från förflutna realiteter där människor med olika positioner och förutsättningar möttes i vardagen. Det mikrohistoriska anslag som anas i Bauers malmöitiska källpluralism visar sig bland annat i att lokalpolitiker, både infödda och invandrare, kommer till tals och att faktiska integrationsrelaterade praktiker och problemsituationer skildras. Inte i detalj, vilket skulle ha sprängt avhandlingens redan ansträngda ramar, men tillräckligt för att ge kött på benen åt frågan om hur problem uppfattades och presenterades. Bauer visar här på god praktisk arkivkunskap.

Däremot uppvisar avhandlingen en del slarvighet när det gäller akribin. Det är fullt förståeligt att en del slagfel och dylikt slinker igenom, men när skriv- och sakfelens antal stundom stör läsningen har någonting brustit under arbetets gång. Kanske främst från universitetets sida. Är produktions takten måhända för hög och brådskan hos doktoranderna för stor? Inte nog med att namn felstavas (för det mesta icke-svenska) och citattecken flyger omkring, avhandlingen innehåller även missvisande hänvisningar och felaktiga uppgifter om årtal och antal. Merparten av dessa kunde kanske ha undvikits med mer tid för genomgång av manuskriptet, gärna av en extern sakkunnig då man som bekant lätt blir blind för sin egen text, men dessvärre är detta lättare sagt än gjort när tid är en bristvara.

Malmö ger vetenskapligt mervärde

Genom att grundligt undersöka hur integrationspolitiken formulerades diskursivt och hur den diskuterades av kommunalpolitiker i Malmö ger Bauers studie inte bara ny kunskap om lokala processer och sätt att tala om mångfald, utan visar på betydelsen av att sammanföra det statliga med det lokala, eller vice-versa. Det var likväl i Malmö och på många andra platser runtom i Sverige som integrationspolitiken blev praktik och där de statliga makthavarnas och experternas diskurser mötte lokala sätt att tala om och förhålla sig till invandrarna. För att inte tala om hur invandrarna själva förhöll sig till och försökte påverka politiken. Livet var trots allt för det mesta lokalt för de flesta invandrare och deras barn under undersökningsperioden, även om man inte bör glömma de transnationella sammanhang som många invandrare levde i också på denna tid. I Bauers högintressanta Malmö-material ställs invandrarna inte i förgrunden på grund av avhandlingens metodologi, men i varje fall dyker de upp som människor som levde och verkade i Sverige.

Den empiriskt omfattande undersökningen som underbygger avhandlingens Malmödelar och Bauers korta men kraftiga diskussion om att studier på lägre nivåer än den statliga kan luckra upp etablerade narrativ ger också upphov till nya tankegångar. Man kunde kanske tänka sig en historia om det mångkulturella Malmö där det förment nationella (det statliga) ges den plats det tog samtidigt som man uppmärksammar världen i Malmö och Malmö i världen: en verkligt nationell berättelse (i bemärkelsen folklig) som utgår ifrån att Sverige inte är detsamma som den svenska staten, inte ens i Stockholm. Enligt min mening visar Bauers avhandling att det finns fog för att pröva dylika forskningslinjer i Malmö.

Enligt den allmänna studieplanen för utbildning på forskarnivå i historia och historiedidaktik vid Malmö universitet skall en doktorand med sin avhandling visa "förmåga att genom egen forskning väsentligt bidra till kunskapsutvecklingen".² Det kan tyckas vara ett tämligen högt satt krav för ett lärdomsprov med tanke på att vetenskapliga publikationer av docenter (undertecknad inbegripen) och professorer i historia mer sällan avlägger just *väsentliga* bidrag till utvecklingen av kunskap. Oberoende av vad som kan anses vara väsentliga bidrag till kunskapsutveckling är Bauers avhandling en gedigen prestation som visar prov på forskarförmåga, arkivkännedom och flit. Avhandlingen är trots sina smärre brister ett tankeväckande tillskott till Sveriges senmoderna samhällshistoria. Det är sannerligen dags att för svensk historieforskning gå vidare i den vetenskapliga problematiseringen av invandringens konsekvenser och den ideologiskt gäckande "invandraren".

2. Malmö universitet, Fakulteten för lärande och samhälle, "Allmän studieplan för utbildning på forskarnivå i historia och historiedidaktik vid Malmö universitet", <<https://mau.se/7/5> 2024>.